

JE RODIČ VÍC NEBO MÍŇ? KDYŽ SPOLEČNOST BRÁNÍ V TOM, CO VYŽADUJE / Hana Šlechtová

Čím má být jedinec v individualizované společnosti

Jedinec žijící v dnešní společnosti je definován v první řadě vzhledem k sobě samému, tedy jako *osoba*; teprve potom jako člen nějakého společenství či skupiny. Role, kterou od něho jako od takového společenství očekává, je tímto faktem oproti minulosti pozměněna. Moderní pojetí individua devalorizuje role (nebo spíše to, co si pod pojmem role představíme) a vyzdvihuje naopak originalitu jedince. (de Singly 2000 [1996]) Vzhledem k tomu, že existuje společenský tlak na odhalení a realizaci jedincovy jedinečnosti, jde určitým způsobem rovněž o roli.

Individualizovaný jedinec však není nezávislý na jiných. Individualismus si nebere za příklad *self-made mana*. „Nezávislost a extrémní sebepotvrzování, které tento [*self-made man*] deklaruje, mu znemožňují být úplným. Jedinec potřebuje osoby, které v něm dokážou rozpoznat i něco jiného než jen jeho úspěch; a on sám musí být schopen osobního pohledu umožňujícího vidět za hranice toho, co se jeví jako spojené s tou kterou pozicí. Latentní identita já [*soi*] může být poznána jedinec díky tomu, že ji jiní uznávají jako takovou, tedy definovanou jako přísně osobní, a ne podle logiky příslušnosti ke skupinám a statusům (podle toho, že někdo patří do skupiny lidí, mladých, dělníků...)“ (de Singly 2000: 13 – překlad H. Š.)

A jak

Při konstrukci individualizované identity současného jedince má obrovský význam rodina; méně však jako instituce a více jako prostředí trvalých osobních vztahů. V rodině žije jedinec se sobě velmi blízkými osobami, tzv. významnými druhými. Na rozdíl od G. H. Meada, který úlohu významného druhého popsal v díle *Mind, Self and Society*¹, a přiznává její váhu v období tzv. primární socializace v dětství, ukazuje François de Singly, že působení významných druhých na jedince je důležité v průběhu celého jeho života. V době moderního individualismu (kdy se jedinec považuje za nehotového) má jejich univerzální funkce zvláště silnou váhu. Významným druhým může být člověku jeho manželský partner, dítěti pak jeho rodič. Blízká osoba odhaluje jedincovy skryté možnosti, „talenty“. Současní lidé chápou identitu multidimenzionálně. Moderní jedinec vysoce hodnotí své intimní já (*moi intime*), partnerovo i svých dětí, ale neopouští ani to, co odkazuje k jeho statusové identitě. (de Singly 2000)

Mnohorozměrnost identity a celistvost jedince

Když lidé přivedou na svět dítě, stávají se rodiči, získají *status* rodičů. Jenže tím, že identita současného člověka je mnohorozměrná, znamená to, že jejich nová statusová identita se může dostat do jistého rozporu s jinými statusovými identitami (např. s profesní identitou). Ale člověk

není jen skrze svou profesi a skrze své rodičovství. Je uznáván i skrze své praktikované zájmy, skrze účast na životě různých skupin. I v nerodičovském životě mohou být jednotlivé statusové identity v konfliktu, byť třeba jen v konfliktu praktického charakteru (pro jedno není čas na druhé). Pocit *celistvosti* osoby, *celistvosti* já, je pak dodáván právě významným druhým, tím člověkem, který odhalí ono intimní já. Je-li jím partner, je to poměrně snadné. Partner je osoba uznávaná zbytkem „společnosti“. Je to dospělý jedinec, o jehož úloze v této věci nikdo moc nepochybuje. Kolikrát se přece mluví o tom, že partner nebo partnerka je někomu oporou. Tato opora ovšem neznamená jen to, že mu třeba navaří nebo ho někam odveze, ani v tom, že ho jen „pochopí“. Znamená především to, že ho pozná a uzná jako jedinečného člověka (zapracuje na tvorbě jeho intimní identity, dodá mu pocit celistvosti; což nebrání tomu, aby samozřejmě v závislosti na své vlastní osobnosti v člověku podpořil tu či onu statusovou identitu více než jinou).

Dítě jako významný druhý?

Jenže dítě je taky jedinec. A můžeme se domnívat, že současný člověk si toho je vědom víc, než tomu bylo v minulosti, snad proto, že s rostoucí pravděpodobností přežití dítěte do dospělosti a snížením počtu porodů takřka zmizela byt myšlenka na případnou nahraditelnost dítěte jeho sourozencem. Mladší sourozenec totiž může statusově nahradit svého zesnulého sourozence. Nemůže ho ale nahradit jako jedinečného člověka. Setkáváme se s tím, že současní rodiče, kteří přišli o dítě, mají vystavenou jeho fotografii vedle fotografií svých dalších dětí. Navštívila jsem rodinu, kde na komodě v obývacím pokoji měla naprosto stejné místo jako fotografie tří dalších dětí fotka dítěte, které zemřelo v deseti dnech.

Hovoříme-li s dnešními rodiči, všimneme si, jak velký kladou důraz na to, jak je každé jejich dítě (mají-li víc než jedno) jiné. Hledají rozdíly v jejich zájmech a předpokladech, skoro by se dalo říct, že odlišnost dětí jaksi vyhledávají a velebí jako přednost. Všimneme si ale i toho, že sledují, jak to které dítě reaguje na ně jako na rodiče (na rodiče jako na osoby). Uvědomíme-li si, že sami rodiče jsou si vědomi své jedinečnosti vzhledem k dítěti, napadne nás hypotéza, zda i dítě není významným druhým pro svého rodiče. A nejen dospělě či dospívající dítě, které doplňuje konverzaci svými názory, na které rodič často dá. Zdá se, že i velmi malé dítě má schopnost být významným druhým (ačkoliv ještě není schopno rovné konverzace). Malé dítě má navíc vlastnost, která starším chybí: ještě si neosvojilo rozlišování rolí a statusů, a má tak pravděpodobně lepší předpoklady pro odhalení jedinečnosti a lidství člověka, s nímž má co dočinění. Rodiče navíc i učí již velmi malé dítě respektovat osobnost druhého – a začínají na osobnostech nejbližších – ro-

dičů a sourozenců, a tím ho připravují pro život v moderní individualistické společnosti.

Překážky

Zatímco úloha páru a partnera je v dnešní společnosti uznávána (i když ne nutně jako celoživotní pouto), zatímco společnost uznává dospělého člověka, který je potažmo něčím partnerem, stejně významné uznání dítěte chybí. Na jednu stranu by nikdo neřekl, že dítě je méně než dospělý člověk, na druhou stranu jsou mnohde děti vnímány rušivě. Je to proto, že nejsou výdělečně činné, proto, že nemají volební právo, proto, že se nedokážou o sebe postarat (ale kdo z dospělých se o sebe dokáže plně postarat dnes, kdy jsou všechny oblasti života vysoce specializovány?). Svět rodičů a dětí je rozdělován. Někde pochopitelně, někde zbytečně.

Nedávno jsem pročetla různé novinové články týkající se toho, jak pomoci české rodině, a reakce internetových čtenářů. Zatímco ve věci finanční pomoci a jejich typů panovala názorová pluralita a časté pochopení, že zde je třeba něco dělat, reakce na výrok Michaely Marksové – Tominové, že se stává, „že jsou matky s dětmi vyhazovány z výstav“², byly vesměs nechápavé. Že je potřeba dítě nakrmit, ošatit a zaplatit do kroužku, to chápe snad každý. Ale že není od věci vzít ho někam, kde není jisté, že ho to bude bavit, kde je to jaksi *ne pro děti* (z jakéhožto vlastně titulu), už v obecném povědomí tak samozřejmé není.

Matka se zajisté může prostrídat s manželem v hlídání dětí a zajít si na výstavu sama. Může si taky výstavu odepřít (jako si odepírá spoustu jiných věcí, a jako si *každý* člověk odepírá spoustu věcí, protože prostě nejde dělat všechno a mít všechno). Jenže v tomto případě jde ještě o něco jiného. Je-li dítě významným druhým svého rodiče, je účastno na konstrukci jeho identity. A rodič touží po tom, aby ho dítě poznalo jako celou osobu. Nejde jen o to, jít na výstavu, ale být dítětem viděn na té výstavě, moci mu ukázat část své osobnosti a moci pozorovat, co ono na to řekne, jestli najde zalíbení v témž. Jde i o to, naučit ho respektovat osobnost druhého člověka. I dítě, které to na takové výstavě třeba nebude bavit, se naučí respektovat maminku nebo tatínka jako osoby, které mohou mít naprosto jiné zájmy. Berme příklad výstavy jako jeden z mnoha. Nehodlám se zde vyslovovat k výstavám a zjišťovat, jestli jde o dílčí případy nebo o obecný jev. (Sama jsem pracovala po sedm

sezón jako hradní průvodkyně a rodičů s dětmi jsem mezi návštěvníky jak hradu, tak na něm konaných dočasných výstav, viděla spousty. A nikdo je odtud neposílal pryč.) Můj argument se netýká výstav, ale čtenářských reakcí na ono sdělení paní Marksové – Tominové. A ty byly poznamenány nepochopením, které svědčí o tom, že přítomnost dětí u nás není všude samozřejmostí, že na člověka je někdy pohlíženo, jako kdyby byl méně, než je, objeví-li se někde v přítomnosti malého dítěte. Má-li děti víc, vnímá to ještě výrazněji (mnozí z rodičů tří dětí³ zaznamenali v momentě, kdy se na veřejnosti začali objevovat se třemi dětmi (zvláště, pokud byly všechny malé), změny oproti době, kdy je doprovázely jen dvě děti.

Závěr

Moderní individualistická společnost (kde, je, jak už bylo řečeno, jedinec definován v první řadě jako osoba) žádá, aby jedinec v ní správně socializovaný byl samostatnou osobou schopnou uznat a respektovat jiné samostatné osoby. Jak bylo řečeno výše, neznamená to absolutní nezávislost, ale naopak ohled k tomu, že takový samostatný člověk k tomu potřebuje vztah s velmi blízkými lidmi.

Nejsou-li některé z těchto blízkých osob (dětí) doceněny, je-li v jejich společnosti jedinec nahlížen, jako by byl méně než bez nich, znamená to pro něj překážku, aby naplnil onu všeobjímající roli, kterou mu moderní společnost ukládá. Potažmo to znamená, že i jeho obtíže při socializaci vlastních dětí pro tuto společnost jsou zvyšovány.

Literatura:

Singly, F. de 2000. *Le soi, le couple et la famille*. Paris: Nathan.

Poznámky:

1 První vydání v roce 1934.

2 Např. internetové vydání Lidových novin www.lidovky.cz z 10. března 2005.

3 V rámci výzkumu, který v současné době provádím.

Hana Šlechtová je doktorandkou na sociologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a na Université René Descartes v Paříži.